

Runeberg under tapeten

NATIONALSKALDEN RUNEBERG hamnar fortfarande på tapeten då och då. Ibland är det verken som uppmärksammas, ibland personen. Den här gången är Runeberg aktuell på grund av ett spektakulärt fynd, en mängd manuskriptfragment som bokstavligen har befunnit sig under tapeten.

I

I november 2024 blev jag ombedd att se på några manuskriptfragment, eller rättare sagt: tre fotografier av fragment. Texterna hade upphittaren identifierat, det är fråga om några rader eller några ord ur tre dikter av J. L. Runeberg. Men vad berättar handstilen, kan det vara hans egenhändiga manuskript eller är det avskrifter av annan hand, alltså av en annan person? De tre fotografierna visar korta partier av tre tidiga dikter, från 1820-talet eller 1830: "Maj sång", "Bön" och "Der Basilica jag sådde, skjuter Malört opp". "Maj sång" ingår i Runebergs debutsamling *Dikter* från 1830. Dikten "Bön" tog Runeberg inte in i någon diktsamling, den trycktes först efter hans död. "Der Basilica jag sådde, skjuter Malört opp" ingår i *Serviska folksånger*, översatta av Runeberg. De utkom också 1830. Av den textkritiska utgåvans kommentarer till dikterna framgår att "Bön" finns i en renskrift medan de två andra saknar manuskript i J. L. och Fredrika Runebergs arkiv (Borgåsamlingen) i Svenska litteratursällskapets arkiv.¹ Det är vanskligt

1. *Samlade skrifter av Johan Ludvig Runeberg X. Kommentar till Dikter I–III* av Gunnar Castrén och Sixten Belfrage, Stockholm: Svenska Vitterhetssamfundet & Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland 1938, s. 42, <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:lb-lb111264-faksimil>; *Samlade skrifter av Johan Ludvig Runeberg XI. Kommentar till Strödda dikter* av Gunnar Castrén och Sixten Belfrage, Stockholm: Svenska Vitterhetssamfundet & Helsingfors: Svenska litteratursällskapet

att utfärda äkthetsbevis utgående från fotografier, så jag konstaterade att mycket talade för att fragmenten var av Runebergs egen hand, men med så knapphändig dokumentation kunde jag inte ge ett entydigt svar.

Jag fick omgående mera bildmaterial. Efter att ha studerat diktfragmenten på inemot hundra tydliga foton är jag övertygad om att de är spillror av ett omfattande egenhändigt manuskript av Runeberg. Jag har kunnat identifiera sammanlagt 32 dikter varav 28 ur *Serviska folksånger*. De övriga är, utöver de nämnda "Maj sång" och "Bön", "Vallgossen" och "Barndomsminnen". Den bevarade texten omfattar i bästa fall någon fras eller en vers, alltså en versrad, ibland bara ett ord eller en del av ett ord. När jag hade tytt dem gick de allra flesta fragmenten på fotografierna att identifiera, tack vare den utmärkta sökfunktion som Litteraturbanken tillhandahåller. Hela den textkritiska utgåvan *Samlade skrifter av Johan Ludvig Runeberg* är tillgänglig på Litteraturbanken.se.

Fragmenten hittades i samband med en renovering av ett trähus beläget i gamla stan i Viborg, den stadsdel som har kallats *die Festung*. Huset byggdes på 1840-talet av dåvarande translatorn vid hovrätten i Viborg, Pehr Ursin. Det lär vara det enda bevarade trähuset på området och ägs numera av dokumentärfilmaren Gleb Petrov med flera. Ägarna uppger att rummen i huset har rester av sju till nio lager tapeter från 1840-talet till omkring 1930. Väggarna är av bilade stockar och har spår såväl av drev mellan stockvarven och lerklining som av olika lager tapeter. Både handskrivna dokument och tidningar på ryska, svenska och rentav engelska har använts som underlag för tapeterna. Dikterna har skrivits i häften som har slaktats, varpå uppslagen eller bladen har limmats på väggarna – i flera fall över de äldsta tapeterna – för att göra underlaget slätare inför tapetseringen. När äldre lager tapeter i sin tur har avlägsnats längre fram har manuskripten rivits sönder. Ägarna

i Finland 1954, s. 108, <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:lb-lb111265-faksimil>; *Samlade skrifter av Johan Ludvig Runeberg XIII. II Kommentar till Lyriska översättningar* av Inger Haskå, Stockholm: Svenska Vitterhetssamfundet & Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland 1982, s. 65, <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:lb-lb111270-faksimil>. J. L. och Fredrika Runebergs arkiv (Borgäsamlingen) SLSA 1104, Svenska litteratursällskapet i Finlands arkiv (SLS), Helsingfors. Samlingen, som omfattar merparten av Runebergs manuskript och brev, ägs av finska staten och förvarades ursprungligen i Borgå, därav namnet. Den deponerades i Svenska litteratursällskapets arkiv i Helsingfors 1981.

uppgger att huset renoverades på 1860-talet och att lagren av tapeter under och på fragmenten tyder på att manuskripten användes då.²

En del av fragmenten är minimala, andra är stora nog för att det ska framgå att Runeberg har använt ett häfte med 10,5 cm breda sidor. Höjden på häftet framgår inte av fragmenten. I Svenska litteratursällskapets arkiv finns tre bevarade häften med dikter och anteckningar från samma tid. De har sidmått 11,5 x 18 cm, 10,3 x 16 cm och 10 x 12,8 cm. Antalet blad i dem är 11, 24 och 18. Om Runeberg använde häften av motsvarande format för renskriften av översättningarna fyllde han följaktligen flera, trots sin lilla handstil. Ett inbundet exemplar av originalupplagan av *Serviska folksånger* har samma storlek: 10,5 x 18,5 cm och innehåller [6] + 126 sidor.³

Förhandscensur råde under den tid Runeberg var verksam. Eftersom ordet "Imprimatur" (må tryckas) är skrivet invid den dikt som står först i den tryckta samlingen och censorns namnteckning (på ett annat fragment) delvis har bevarats står det klart att fragmenten är resterna av det manuskript som censorn Johan Magnus af Tengström läste och godkände för tryckning. Censorn skulle få en fullständig renskrift att läsa, men både Tengström och Runeberg verkar ha följt bestämmelserna som det passade dem. Manuskriptet med dikterna i *Serviska folksånger* lämnades in till censurkommittén den 25 oktober 1830 och tryckningstillståndet gavs den 30 oktober. Av förordet till samlingen finns inga spår bland fragmenten. Runeberg har daterat förordet den 6 december 1830 och det är möjligt att censorn inte hade läst det.⁴

Fyndet i Viborg är med stor sannolikhet resterna av ett fullständigt manuskript, även om de identifierade dikterna endast utgör närmare

2. Uppgifter av Gleb Petrov i e-brev mellan november 2024 och april 2025 till artikel-författaren.
3. Tack till Gleb Petrov som fotograferade om några fragment med infogad linjal. Måtten på häftena finns i *Samlade skrifter av Johan Ludvig Runeberg X. Kommentar till Dikter I–III*, s. 8–10. Exemplaret av *Serviska folksånger* ingår i J. L. och Fredrika Runebergs arkiv (Borgåsamlingen) SLSA 1104, SLS.
4. Mera om censuren och J. M. af Tengström som Runebergs censor i avsnittet "Runeberg och censuren" i Pia Forssell, *Författaren, förläggarna och förskarna. J. L. Runeberg och utgivningshistorien i Finland och Sverige*, Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland 2009, s. 61–65. På s. 63 finns en bild som återger Tengströms "Imprimatur" på ett annat av Runebergs manuskript.

hälften av hela samlingen om 58 dikter. Fragmenten är nämligen någorlunda jämnt fördelade på början, mitten och slutet av samlingen, och Runeberg har skrivit på bladens båda sidor. Enligt uppgift av Gleb Petrov syns text på baksidan av blad som inte är helt fastlimmade vid underlaget. Häftena har använts också som sättningsmanuskript för samlingen, markeringar har gjorts vid ombrytningen.

Serviska folksånger utkom i Helsingfors i december 1830 och omfattar alltså 58 dikter av den tyska förlagans 70. Runeberg redogör själv i ett förord för språkforskaren Vuk Karadžićs samlingar *Srpske Narodne pjesme*, som Peter von Goetze översatte till tyska 1827. Goetze hade tidigare varit chef för den protestantiska avdelningen vid ryska Ministeriet för kyrkliga ärenden och folkbildning. Han skänkte tolkningarna *Serbische Volkslieder* till Cygnæus som var biskop för de lutherska församlingarna i Petersburgsdistriktet och president i riksgeneralkonsistoriet i Sankt Petersburg.⁵ Dennes son Fredrik tog med sig boken till Helsingfors där Runeberg upptäckte den senhösten 1828 och började översätta i exemplaret som har bevarats. Översättningarna spelar en viktig roll för Runebergs författarskap. De inspirerade honom till den jämförelsevis avskalade idyll och epigram-diktningen som står för det egentligt nyskapande i hans lyrik.⁶ Även om fyndet i Viborg just inte kan ge nya insikter om Runebergs arbete är det ett mindre mirakel att en handskrift till översättningarna har dykt upp, nästan 200 år efter tillkomsten.

5. "Peter von Goetze", Wikipedia, https://de.wikipedia.org/wiki/Peter_von_Goetze (hämtad 25/4 2025); om Zacharias Cygnæus d.y. se Wilhelm Lagus, *Album studiosorum Academiae aboensis MDCXL–MDCCCXXII. Åbo akademis studentmatrikel ånyo upprättad. Senare afd. 1740–1827*, Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland 1892–1895, s. 268. Tidigare forskning har inte noterat det professionella sambandet mellan Goetze och Cygnæus.
6. Betydelsen av *Serviska folksånger* i Runebergs verk har kortfattat behandlats av Barbara Lönnqvist, "Runebergs serbiska sånger", *Historiska och litteraturhistoriska studier* 79, 2004, s. 167–178, och ingående av Sonja Bjelobaba i avhandlingen *Översättning i nationens tjänst. J. L. Runeberg och de centralsydslaviska folksångerna*, Göteborg: Göteborgs universitet 2014.

II

Många frågor återstår. Till vem har Runeberg gett manuskripten? Hur har de hamnat i Viborg? Och varför har de använts som underlag för tapeterna i Pehr Ursins förmak? Det frågtes blott, men inga svar kan ges, åtminstone inga säkra. Det finns i alla fall ledtrådar som visar på möjliga svar.

Hade Runeberg alls några kontakter till Karelen eller övriga östra Finland? Han var född i Jakobstad, gick i skola i Uleåborg och Vasa, studerade i Åbo och flyttade med universitetet till Helsingfors 1828 och till Borgå 1837. Bortsett från åren 1824 och 1825 då Runeberg var informator i Saarijärvi och Ruovesi (nordväst om Jyväskylä respektive norr om Tammerfors) vistades han vid Finlands västkust eller sydkust hela sitt liv. Ett undantag var resan i juni 1838 när Runeberg som ny gymnasielektor skickades av domkapitlet i Borgå för att inspektera elementarskolorna i Viborgs län: Villmanstrand, Nyslott, Sordavala och Kexholm. Skolorna i Viborg ingick inte i uppdraget och han passade inte heller på att besöka staden. Runebergs östfinska nätverk var alltså begränsat, men inför debuten hade han anledning att vidga sina geografiska vyer.

Runebergs debutsamling *Dikter* utkom i april 1830. Han gav ut dikterna själv, på eget förlag skulle vi säga i dag, eftersom det inte fanns förlag i modern mening i Finland då. För att bekosta papper och tryckning samlade han in pengar genom subskription. Hugade köpare antecknade sig på listor och betalade för boken i förskott, eller förband sig att lösa ut den. Priset var tre rubel. Det var vänner, studenter och hyggliga bekanta till Runeberg som på sina respektive hemorter eller arbetsplatser gick runt med de handskrivna listorna. I en anteckningsbok gjorde Runeberg en förteckning över sina "Commissionärer", som täckte Finland från Uleåborg till Kexholm och därtill S:t Petersburg. I Viborg har vi till exempel "J. Lagus", J för Johan som var son till professor Anders Lagus och då nybliven lektor i Viborg – Runeberg kände familjen sedan studenttiden i Åbo.⁷

7. Runebergs anteckningsbok med listor över kommissionärer, ekonomiska transaktioner m.m.: se *Samlade skrifter av Johan Ludvig Runeberg XIX. Varia. Supplementband* utg. av Pia Forssell, Stockholm: Svenska Vitterhetssamfundet & Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland 2004, s. 78–80,

Andra som ställde upp var den tidigare nämnda biskopssonen Fredrik Cygnæus, som skulle skaffa subskribenter i S:t Petersburg, och J. V. Snellman som då var informator i Vichtis, väster om Helsingfors. De hörde till Runebergs närmaste vänner och delade en lägenhet i Helsingfors – på Stora Robertsgatan – med honom. En som också kamperade i lägenheten då och då hette Theodor Mollin, och han hörde både till studentkamraterna sedan tidigt 1820-tal och till kommissionärerna.⁸ Mollin skulle värva subskribenter på diktsamlingen i Kuopio och Nyslott. Tyvärr ingår ingen tryckt förteckning över subskribenterna i diktsamlingen, men Mollin tycks verkligen ha samlat många subskriptioner på den. Av Runebergs vänner var Mollin den som rörde sig mest i östra Finland. Redan det tyder på att det var med honom manuskriptet till *Serviska folksånger* hamnade där.

Theodor Mollin var jämnårig med Runeberg och hörde till den österbottniska studentavdelningen i likhet med Runeberg, Snellman och J. J. Nervander. De här tre blev alla i sinom tid magistrar och professorer, Runeberg visserligen titulärprofessor. Mollin däremot avlade juridisk ämbetsexamen och utbildade sig till lantmätare. Runebergs outtröttlige levnadstecknare Strömborg beskriver Mollin som ”en exalterad ynglingasjäl” som var ”Runeberg mycket hängiven. Oaktat deras vägar tidigt skildes, bevarade Runeberg honom ännu på sin ålderdom i kärt och tacksamt minne”.⁹ Det här är påfallande stora ord från Runebergs sida, om det var så han uttryckte sig.

Ett PM som Runeberg gjorde över distributionen av *Dikter* visar att Mollin fick hela 56 exemplar av samlingen, av sammanhanget att döma dels för utdelning till subskribenter i Kuopio (och Nyslott), dels för försäljning.¹⁰ Mollin vistades i Kuopio både 1830 och 1831. Där

<https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:lb-lb9845666-faksimil> samt *Samlade skrifter av Johan Ludvig Runeberg XX. Kommentarer till Varia*, Pia Forssell & Carola Herberts (red.), Stockholm: Svenska Vitterhetssamfundet & Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland 2005, s. 91–94, <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:lb-lb10132201-faksimil>.

8. Runebergs boende: J. E. Strömborg, *Biografiska anteckningar om Johan Ludvig Runeberg I–III. 1804–1837*, Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland 1928, s. 126–127.

9. Strömborg, *Biografiska anteckningar om Johan Ludvig Runeberg I–III*, s. 128.

10. PM 1.V.7.5.2.006, J. L. och Fredrika Runebergs arkiv (Borgåsamlingen) SLSA 1104, SLS. Det framgår där att Runeberg hade fått betalning för sexton exemplar.

umgicks han med den unge konstnären Magnus von Wright. Denne förde dagbok och antecknade den 8 januari 1831 att Mollin hade sålt två exemplar av Runebergs *Dikter* till honom. ”På köpet fick jag en liten bok, innehållande öfversättningar af *Serviska Folksånger*”. Den 10 februari noterade von Wright att han hade ”målade en Siluette (åt Mollin) af mag. L. Runeberg – Mollin har honom aftagen efter skuggan”.¹¹ Siluetten av Runeberg är ett slags idolporträtt, och ett undantag till de blombuketter eller andra biedermeiermotiv för minnesalbum som Magnus von Wright enligt dagboken målade på beställning av unga män i Kuopio med omnejd, som med bilderna uppvaktade unga damer i staden eller på herrgårdarna i trakten. Att Mollin ville ha en bild av Runeberg kan ses som ett uttryck för den tillgivenhet Strömborg nämner.

Ett annat tecken på Mollins beundran är att han bad om ”en vers” av Runeberg (och av Nervander) för sin fästmöns minnesalbum. Han var upp över öronen förälskad när han berättade om sin förlovning ”med den Ljufvaste Flickan i Landet och den vackraste i Åbo och Kuopio Län der jag känner dem alla”.¹² Flickan var den 18-åriga Henriette Wallenius, sondotter och arvtagerska till ”karelska kungen”, kronofogden Gabriel Wallenius. Mollin insåg att han som fattig lantmäteriauskultant inte var något gott parti. Dels gruvade han sig över sin fattigdom och över att bli betraktad som lycksökare, dels tvekade han inte att använda sina immateriella tillgångar i form av begåvade vänner för att göra ett gott intryck på flickans familj. Han var tydlig med att vännerna skulle skriva ut sina namn på bladen till minnesalbumet och därtill bad han om att ”en allusion göres i förbig^{de} å det förhållande till Er hvilket varit mig till hugnad äfven der mitt namn ej eljest vore känt”.¹³

Även om Runeberg redan var stor i Mollins ögon är det ändå skäl att påpeka att poeten vid den här tiden inte var någon diktarfurste och antagligen okänd i Savolax och Karelen. Det framgår inte om Mollin

11. Ferdinand von Wright & Wilhelm von Wright, *Dagböcker 1. Magnus von Wright Dagbok 1824–1834*, Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland 1996, s. 123, 131, 168, 171 (samtliga omnämmanden av Mollin).

12. Mollin till Runeberg 24/2 1832, VI.1.125, J. L. och Fredrika Runebergs arkiv (Borgåsamlingen) SLSA 1104, SLS.

13. Ibid.

fick några verser, men eftersom manuskriptfragmenten i Viborg också innehåller spår av dikterna "Maj sång", "Vallgossen", "Barndomsminnen" (alla i *Dikter från 1830*) och "Bön" kanske Runeberg gav dem i förlovningsgåva. Sammantagna kan dikterna läsas som en nätt och en smula konventionell liten antologi för ett romantiskt och känsligt ungt par på 1830-talet.

Efter brevet till Runeberg 1832 finns inga motsvarande dokument som kan belysa Mollins liv. Matriklar, genealogiska verk och tidningsnotiser visar att han blev vicelantmätare i Åbo och Björneborgs län 1833 och gifte sig med Henriette Wallenius samma år. Paret flyttade troligen till Tohmajärvi där hon hade vuxit upp eller till Kides där hon ägde en gård. De fick tre barn men äktenskapet slutade med skilsmässa 1839. Henriette Mollin gifte om sig med en annan lantmätare 1841 och dog i barnsäng följande år. Theodor Mollin erhöll tillstånd att resa till Ryssland 1841 där han antagligen var verksam som lantmätare. Han återvände 1843 och blev biträde till en lantmätare i Kuopio län. Mollin reste tillbaka till Ryssland i slutet av 1840-talet. När han gifte sig i Pskov med Charlotta Amalia Stålhane 1856 uppgavs han vara lantmätare i rysk tjänst och hovråd. Mollin återvände till Finland 1866 och blev återigen vicelantmätare, nu i Viborg. Han avled i Kristina tio år senare.¹⁴

Kvartetten Cygnæus, Nervander, Snellman och Runeberg stod varandra nära åren omkring 1830. Vänskapen komplicerades dock av att alla var starka personligheter, alla hade ambitioner och de tävlade med varandra. Runeberg skickade nyskrivna dikter till Snellman för att få veta vad han tyckte om dem, inte för att ge manuskripten som gåvor. Runebergs mer jämbördiga vänner och kolleger hade inte uppskattat att bli föremål för sådana nådevedermälen. Runebergforskaren Tore

14. Upplysningarna om Theodor Mollin (1804–1876): Yrjö Kotivuori, "Josef Teodor Mollin", *Studentmatrikeln 1640–1852*, Helsingfors: Helsingfors universitet 2005 <https://ylioppilasmatrikkeli.fi/henkilö.php?id=13479> (hämtad 25/4 2025). (Här även upplysningar om andra i artikeln nämnda studenter vid universitetet); Strömborg, *Biografiska anteckningar om Johan Ludvig Runeberg I–III*, s. 128; E. O. Vaajakallio (toim.), *Suomen maanmittarit 1628–1928*, Helsinki: Suomen maanmittariyhdistys 1929, s. 66; Axel Bergholm (toim.), *Sukukirja Suomen aatelittomia sukuja*, Helsinki: Otava 1901, s. 1354 och 1355, tab. 37 och 41; Gustaf Elgenstierna (red.), *Den introducerade svenska adelns ättartavlor VIII*. Stålarms-Voltemat, Stockholm: Norstedts 1934, s. 35 och 36, tab. 29 och 30.

Wretö säger, med god kännedom om Runebergs värderingar, att när diktaren någon gång skänkte en handskrift "tycks det ha varit i känslan av att överlämna en värdehandling".¹⁵ Mollin hörde till vänkretsen, men spelade inte i samma division som de andra. Han ställde upp med tjänster och förbehållslös beundran, och att få något manuskript av Runeberg betydde säkert mycket för honom. Möjliga mottagare utanför Runebergs nära vänkrets verkar inte ha funnits vid den här tiden, medan Mollin är en fullt sannolik mottagare av manuskripten till de dikter och översättningar av Runeberg som utgör fyndet i Viborg.

Troligen fick Mollin handskrifterna i början av 1830-talet. Kanske hade han redan fått manuskriptet till *Serviska folksånger* när han vintern 1831 kolporterade ut *Dikter* i Kuopio och gav den tryckta översättningen till Magnus von Wright. Efter Mollins brev 1832 finns ingen korrespondens bevarad. Eftersom varken Runeberg eller Mollin var någon ivrig brevskrivare upphörde kontakten antagligen helt odramatiskt. För det talar att Runeberg sade sig minnas Mollin med värme.

De tidningsfragment på svenska som också har påträffats under tapeterna visar sig härstamma från *Helsingfors Morgonblad* den 16 november 1832 och *Helsingfors Tidningar* den 9 februari 1833 respektive den 18 februari 1843. Numret av *Helsingfors Morgonblad* innehåller en översättning av Runeberg, som då var tidningens redaktör, med titeln "Darthulas grafsång. Af Ossian". I *Helsingfors Tidningar* från 1833 finns den sorgmodiga insända dikten "Saknad", fyra strofer signeradeg. Numret från 1843 upptas till största delen av den häftigt polemiska artikeln "En fråga i Finsk Literatur" av C. A. Gottlund (under den genomskinliga signaturen G-nd). I synnerhet "Darthulas grafsång", men också de andra litterära inslagen tyder starkt på att tidningarna och manuskripten hör ihop.

Men om Mollin satte Runeberg så högt, varför hamnade manuskripten under tapeterna? Frågan dyker självklart upp. Det är osanno-

15. Tore Wretö, [recension] "Samlade skrifter av Johan Ludvig Runeberg 19. *Varia Supplementband* utgivet av Pia Forssell (Svenska Författare utgivna av Svenska Vitterhetssamfundet XVI). Stockholm 2004; *Samlade skrifter av Johan Ludvig Runeberg 20. Kommentar till Varia. Supplementband* redigerat av Pia Forssell & Carola Herberts (Svenska Författare utgivna av Svenska Vitterhetssamfundet XVI) Stockholm 2005", *Samlaren. Tidskrift för svensk litteraturvetenskaplig forskning* 127, Uppsala: Svenska Litteratursällskapet 2006, s. 558–560, <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:diva-172600> (hämtad 25/4 2025).

likt att Mollin själv slarvade bort manuskripten. Om han hade gjort en blygsam karriär som lantmätare i Finland eller om han hade förblivit lyckligt gift och förvaltat sin hustrus gård i Kides hade Runebergs manuskript troligen blivit familjeklenoder småningom. Men karriären som inte tog fart och därtill skilsmässan verkar ha lett till vistelsen och arbetet i Ryssland i början av 1840-talet. Jag antar att Mollin återvände 1843 för att ta hand om sina moderlösa barn. Det gick knappast att försörja en familj som assistent till en lantmätare och troligen var det därför han reste tillbaka till Ryssland med barnen när de hade vuxit till sig. Om Mollin lämnade det gemensamma hemmet utan att ha en arbetsplats i sikte kan han ha förvarat ägodelar där efter skilsmässan 1839. Tidningen från 1843 är ett senare tillägg till arkivet, men Mollin kan ha bott med barnen på deras moderneärvda gård i Kides efter att ha återvänt från Ryssland 1843. Möjligen flyttade han med barnen till Ryssland 1847.¹⁶

Kanske hade den djupt förälskade Mollin gett både de tidigare omtalade fyra dikterna och manuskriptet till *Serviska folksånger* till Henriette Wallenius redan under förlovningstiden. Eller så hade hon fått de fyra dikterna och han behöll översättningarna och några tidningsklipp, men lämnade dem i hemmet vid skilsmässan. I så fall kanske allt fanns kvar i Kides till 1847 då Mollin kan ha deponerat ägodelar hos någon bekant i socknen, alternativt i Kuopio eller Viborg. Personen kan ha avlidit eller annars inte haft möjlighet att förvara sakerna, och inte kunnat meddela sig till Mollin i Ryssland. Hur som helst är det troligt att manuskripten och andra papper såldes som makulatur.¹⁷ Det var inget märkligt med det, och i sig inte heller märkligt att de hamnade under ett lager nya tapeter.

16. Av en annons i *Finlands Allmänna Tidning* 29/1 och 1/2 1847 framgår det att Mollin försökte sälja de tre barnens andel av hemmanet: "säljer underskrifven, å stället, till den mästbjudande [...] Jos. Theod. Mollin, vice Landtmätare". De tidningar som citeras i artikeln är tillgängliga i Nationalbibliotekets digitala samlingar, https://digi.kansalliskirjasto.fi/etusivu?set_language=sv.

17. Makulatur: "nedsmutsat eller nedfläckt (och värdelöst) papper; numera företrädesvis: kasserat eller såsom (relativt) värdelöst ansett papper som använts till dokument eller tryckalster eller brev och dylikt (och som lämpar sig för vissa enklare ändamål, till exempel till omslag eller bränsle eller underlag för tapeter och dylikt)", *Svenska Akademiens ordbok*, <https://www.saob.se/artikel/?seek=makulatur&pz=2> (hämtad 25/4 2025). Artikeln om ordet makulatur är från 1942. Förkortningarna i artikeln är utskrivna i citatet.

För att förekomma frågan om inte någon borde ha reagerat på att manuskripten limmades upp: Nej, det är inte troligt. Hantverkarna använde tillgängligt material. Det ligger också andra handskrifter under tapeterna, papper med text på ryska – också tryckta – och papper med Viborgs läns sigill. Om analfabeter utförde arbetet reagerade de inte på texten. Fotografierna visar att påfallande många av manuskriptbladen är limmade med texten uppochned. Det tyder på att hantlangarna som limmade upp dem antagligen stavade sig fram i katekesen men inte var läskunniga i egentlig mening. Skulle inte en läskunnig person automatiskt placera en text så att den gick att läsa?

Men husägaren då? Ja, det är inte mer än rätt att husägaren Ursin får en presentation. Pehr Ursin (1795–1877) var son till Johan Karhu, stadstjänare i Viborg (tjänsten motsvarar vaktmästare vid magistrat). Sonen kan ha gått i stadens elementarskola och han avlade något slag av examen i ryska och tyska 1829, när han redan hade tjugo tjänsteår bakom sig. Namnbytet till det latiniserade Ursin vittnar om ambition och han tjänstgjorde inom administrationen sedan barnsben. Först som auskultant vid länsförvaltningen och sedan som kanslist och translator vid länsstyrelsen åren 1829 till 1844, och som translator i ryska och tyska vid hovrätten i Viborg från att den grundades 1839 till sin död.

Ursin ägde två stadsgårdar indelade i några lägenheter som han hyrde ut, vilket var vanligt i städerna då. Den fastighet det är fråga om här ligger vid Vaktornsgatan och ägdes av Ursin från 1840 in på 1860-talet; den övergick i annan ägo senast 1875. Huset ritades av dåvarande stadsarkitekten Carl Lessig. Ursin med familj hörde åtminstone tidvis till Viborgs tyska församling. Sonen Nils Johan studerade vid den kortlivade krigsfakulteten i Helsingfors under 1850-talet. Efter att ha fått avsked som underlöjtnant vid ett ryskt regemente blev han tjänsteman vid ryska ministeriet för väg- och vattenkommunikationer i Sankt Petersburg. Både far och son gifte sig i Petersburg, av namnen att döma hade hustrurna finländsk eller tysk bakgrund.¹⁸ Det här

18. Heidi Ulla Maria Laine, "Pehr Johansson Ursin (Karhu)", Geni.com 2024, <https://www.geni.com/people/Pehr-Ursin/6000000014451579826> (hämtad 25/4 2025); "Tjänstjubileum", *Helsingfors Dagblad* 9/3 1869; Tor Carpelan, *Helsingfors universitets studentmatrikel 1828–1852*, Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland 1928–1930, s. 186; Å. Backström, "Studenterna vid den sk. krigsfakulteten av Helsingfors universitet 1856", *Genos* 57, 1986:2, s. 72; J. W. Ruuth, *Viborgs stads historia*,

kan tyda på att familjen inte var särskilt engagerad i de svenska och finska kultursträvandena i Viborg i mitten av 1800-talet. Ursin fäste sig knappast vid vilka papper som låg under tapeterna.

III

Theodor Mollin var Runebergs första länk till östra Finland men inte den enda. Viborgaren Carl Edvard Elfström (1821–1883) var fortfarande student när han 1845 översatte ”Grafven i Perrho” till tyska, som ett slags meritering för lärartjänster i språket. Översättningen fick ett titelblad på latin: ”*Tumulus in Perrho; carmen Johannis Ludovici Runebergi*” och Elfström försvarade den *pro exercitio* med viborgaren Gabriel Rein som preses. *Das Grab zu Perrho. Episches Gedicht in zwei Gesängen* von Joh. Ludv. Runeberg utkom samma år i bokhandeln ”Uebersetzt von Carl Eduard Elfström, Student der Kaiserl. Alexanders Univ. zu Helsingfors”. I dedikationen harangeras Runeberg som sånggudinnornas sublime son, ”erhab’ner Musensohn”.

Elfström hade som nybliven magister korta förordnanden vid olika elementarskolor i södra Finland och ett tag också vid Borgå gymnasium innan han blev lärare i tyska vid gymnasiet i Kuopio 1848.¹⁹ Där översatte han Runebergs *Julqvällen. Der Weihnachtsabend. Gedicht in drei Gesängen* utkom i Viborg 1852, tillägnad översättarens föräldrar och systrar. Elfström återvände till Viborg 1853. Fadern, urmakaren och politierådmannen Carl Christoffer Elfström, hade dött och ende sonen förväntades sannolikt axla rollen som familjens överhuvud och bidra till sina ogifta systrars försörjning. Tillsammans med systrarna Wilhelmine och Elisabeth höll han nämligen en ”barnskola” mellan

Viborg: Viborgs stad 1906, s. 754.

19. Av ”Ecclesiastika underrättelser” i *Borgå Tidning* 27/2 1847 framgår att Elfström var tillförordnad lärare i franska vid Borgå gymnasium vårterminen 1847. ”Skol-Nyheter” i samma tidning 28/8 1847 meddelar att han förordnats att ”förestå Förste Kollegietjensten vid Högre Elementar-Skolan i Fredrikshamn”, den ordinarie läraren var tjänstledig under höstterminen. Matriklar upptar över huvud inte korta förordnanden av det här slaget.

1853 och 1860.²⁰ Händelsevis var skolan verksam i Pehr Ursins gård mellan 1854 och 1858.²¹

Samtidigt undervisade Elfström också i stadens lägre elementarskola och blev lärare i tyska vid civilgymnasiet i Viborg 1858. Efter ett par år fick han tjänstledighet på grund av sjuklighet och tog avsked 1863. Ändå förefaller han ha varit rastlöst verksam och hankade sig fram med olika tillfälliga och helt säkert illa avlönade deltidssysslor. Han skötte till exempel stadens länebibliotek i flera år, öppettiden var dock bara två timmar i veckan. Elfström startade en fotografiateljé 1859 som systemen Caroline övertog följande år. Han inrättade en tysk elementarskola 1871, den hade 28 elever 1875, upplyser J. W. Ruuth om i *Viborgs stads historia*.

Flera olika källor uppger att Elfström var tysk och rysk translator vid hovrätten i Viborg (som Ursin) sedan 1860-talet, men i den årligen utkommande *Finlands statskalender* förekommer hans namn inte förrän 1882 och då som pressombudsman i Viborg. Han hade blivit lokal censor 1881. Men huvudsakligen verkade han som pedagog.²²

Elfström översatte en beskrivning av Imatra 1874 och gav 1875 ut Ludwig Heinrich Nicolays dikt *Das Landgut Monrepos* försedd med både bilder och en introduktion till sevärdheterna.²³ Hans sista

20. "Ny skola", *Borgå Tidning* 28/5 1853: "Filosofie Magistern Edv. Elfström, samt M:llerna W. och E. Elfström" har den 18 maj fått tillstånd att "inrätta en skola för minderåriga barn i Wiborgs stad".

21. Elfström annonserar i *Wiborgs Tidning* 30/9 1854 att skolan "flyttas den 1 Oktober till Herr Assessor Ursins gård, midtemot Proviant Magasinet". I samma tidning, 13/1 1855, meddelar han att vårterminen börjar den 19 januari och att skolan fortfarande finns i Ursins gård. Höttermånen 1858 börjar skolan den 1 september, nu i "befallningsman Tulanders gård vid nedra gatan", men flyttar redan inför vårterminen 1859 till "nedra våningen af Assessorskan Thesleffs gård N:o 111 vid paradplanen inom fästningen." *Wiborg* 11/8 1858 respektive 8/1 1859.

22. Yrjö Kotivuori, "Karl Edvard Elfström", *Studentmatrikeln 1640–1852*, Helsingfors: Helsingfors universitet 2005 <https://ylioppilasmatrikkeli.fi/henkilö.php?id=15934> (hämtad 25/4 2025); A[rvid] H[ultin], "Carl Edvard Elfström", Tor Carpelan (red.), *Finns biografisk handbok*, Helsingfors: Edlunds 1903, sp. 509; Harald Hornborg och Ingegerd Lundén Cronström, *Viborgs gymnasium 1805–1842. Biografisk matrikel*, Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland 1961, s. 135–136; E. Elfström & G. Luther, "Urmakarsläkten Elfström", *Genos* 64, 1993:2, s. 65; *Suomen kirjallijat=Finlands författare 1809–1916*, Maja Hirvonen (red.), Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura & Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland 1993, s. 140.

23. Rainer Knapas, *Monrepos. Ludwig Heinrich Nicolay och hans värld i 1700-talets ryska Finland*, Stockholm: Atlantis & Helsingfors: Söderströms 2003, s. 182.

översättning av Runeberg blev *Kann nicht! Familienbild in 2 Auszügen* som utkom 1863, året efter originalet *Kan ej*. Givetvis hade han berättat för Runeberg om planerna på att sätta upp översättningen med en tysk teatertrupp i Viborg och sedan trycka den, om han fick en förläggare. "Likväl anser jag det för en ovillkorlig skyldighet att dessförinnan afvakta Farbrors gunstbenägna bifall till dessa mina båda förhåfvanden." Runeberg svarar inom en månad och är riktigt solig: "du [har] mitt begifvande att göra med [öfversättningen] hvad dig bäst synes antingen du vill låta spela eller trycka den, och tackar jag dig för ditt löfte att meddela mig ett exemplar af densamma." Översättningen trycktes i Viborg hos N. A. Zilliacus och utkom på dennes förlag strax före jul. Elfström sände den utlovade boken och avslutade följebrevet: "Med högaktningsfull tillgifvenhet tecknar min käre Farbrors ödmjukaste tjenare Edv; Elfström" och daterade brevet den 19 december 1863. Det var samma dag som Runeberg fick det slaganfall som för alltid befriade honom från att svara på brev.²⁴

Elfström beundrade säkert Runeberg lika varmt som Mollin tretio år tidigare, så kunde inte han ha fått manuskripten av skalden? Runeberg skulle ha tackat för översättningen av "Grafven i Perrho" genom att skänka Elfström manuskripten till sina översättningar av serbisk folkdikt? När deras vägar korsades i mitten av 1840-talet var Runeberg redan en etablerad skald. Som jag tidigare har nämnt gav han sällan bort manuskript. Han gillade Elfström, det framgår av tonen i brevet och av att de var "bröder". Runeberg hade alltså lagt bort titlarna, antagligen under den termin Elfström undervisade i Borgå. Skalden tyckte eventuellt att det var tillräckligt hedrande för en ung magister. Skillnaden i tilltal mellan Runeberg och Elfström är stor. Runeberg inleder sitt brev med "Min egen bror" och är du med Elfström. Denne kallar Runeberg farbror genomgående, precis som

24. Elfström till Runeberg 4/3 1863 och 19/12 1863, VI.1.46, J. L. och Fredrika Runebergs arkiv (Borgåsamlingen) SLSA 1104, SLS; Runeberg till Elfström 8/4 1863, *Samlade skrifter av Johan Ludvig Runeberg IX. Brev* utgivna av Paul Nyberg & Olav Panelius, Stockholm: Svenska Vitterhetssamfundet & Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland 1970, s. 391, <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:lb-lb111255-faksimil> och *Samlade skrifter av Johan Ludvig Runeberg XVIII. Kommentar till Brev* av Olav Panelius, Stockholm: Svenska Vitterhetssamfundet & Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland 1973, s. 192, <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:lb-lb111258-faksimil>. Av kommentaren framgår att *Kann nicht!* inte uppfördes i Viborg.

unga män gjorde på den tiden när de äldre hade proponerat brorskål. Men därtill avslutar Elfström båda breven med "min käre farbrors ödmjukaste tjänare".

Trots bristen på symmetri i vänskapen kunde Runeberg förstås ha gett någon dikt till Elfström i alla fall. Jag är ändå säker på att han åtminstone inte skänkte de aktuella manuskripten. Elfström, som sedan 1850-talet bodde i Viborg och höll skola i Ursins hus, hade inte lämnat den beundrade skaldens handskrifter efter sig så att de kunde användas som makulatur ungefär vid samma tid han översatte *Kan ej* och korresponderade med Runeberg.

Om översättningarna av Runebergs verk säger filologen, litteraturhistorikern och senare diplomaten Werner Söderhjelm att Elfström redligt strävade efter att göra Runeberg bekant för en tysk publik. Han menar att eftersom *Der Weihnachtsabend* från 1852 såldes i kommission hos Brockhaus i Leipzig och *Kann nicht!* trycktes i två upplagor (1863 och 1871) var det kanske inte förgäves. "Tolkningarna sakna icke sina förtjänster: tyskan var Elfströms modersmål, men någon poet var den originelle, vitt bekante skolmästaren förvisso ej."²⁵ Söderhjelm var inte bara född, 1859, och uppvuxen i Viborg utan så samtida med Elfström att omdömet väl inte var helt ogrundat.²⁶ Fadern Woldemar Söderhjelm var jurist och hade avancerat genom alla tjänstegrader vid Viborgs hovrätt. Kuriöst nog hade han varit Pehr Ursins chef i flera år, det framgår av *Finlands statskalender*, årgångarna från 1850- och 1860-talen.²⁷

25. Werner Söderhjelm, "Runeberg inför utlandet", Werner Söderhjelm, *Profiler ur finskt kulturliv*, Helsingfors: Lilius & Hertzberg 1913, s. 8–9.

26. Om Werner Söderhjelm (1859–1931) vid sekelskiftet 1900, se Tor Carpelan (red.), *Finsk biografisk handbok*, Helsingfors: Edlunds 1903, sp. 2147–2149 (artikeln är osignerad); mera övergripande i sonen Hennings biografi *Werner Söderhjelm*, Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland 1960; Yrjö Varpio, "Söderhjelm, Werner", Henrik Knif et al. (red.), *Biografiskt lexikon för Finland* 2, Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland 2009, s. 875–876, [URN:NBN:fi:sls-4830-1416928957436](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:fi:sls-4830-1416928957436).

27. Ytterligare en person, som det hade varit motiverat att uppmärksamma här vid sidan av Elfström och Söderhjelm, är Gabriel Lagus (1837–1896). Han var kollega, lärare, i högre elementarskolan i Borgå 1859–1867 och umgicks i den Runebergska kretsen (Strömborg, *Biografiska anteckningar om Johan Ludvig Runeberg. Supplementband* utgivet av Karin Allardt, Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland 1927, passim). I Viborg var Lagus lektor i grekiska och senare också rektor vid gymnasiet 1868–1891. Därtill var han redaktör för lokala tidningar i båda städerna, bland dem *Östra Finland* där han skrev en lång artikelserie om Runeberg 1878. Hans tryckta

Av dikten "Den skönaste" har titeln, början och slutet bevarats. På bilden till vänster finns titeln, som Runeberg har ändrat från *Skön, skönare, skönast* till *Den skönaste*, och de fem första versraderna: *Invid hafvet stod en guldcitron och skröt/ Nu är ingen här så skön så skön som jag/ Detta har ett gulgrönt äppel lyssnat till/ Ringa är ditt pris, du strandens Guldcitron/ Nu är ingen här så skön så skön som jag.* Till höger på bilden har censorn antecknat *Imprimatur* vinkelrätt mot texten. (Foto: Gleb Petrov)

På bilden till höger står de delvis bevarade slutverserna 19–22: Plocka vill jag dig, du strandens guldcitron, / Skaka ned från trädet gröna äppel dig / Slå och berga vill jag dig oslagna äng / Skörda åter vill jag dig oskurna korn / Sen oksyssta flicka, vill jag kyssa dig. Det som har bevarats av Runebergs handskrift återges med kursiv. Färgen på bläcket avslöjar att interpunktionen till största delen har tillkommit i efterhand. (Foto: Gleb Petrov)

Werner Söderhjelm var först med att studera Runebergs manuskript i Runebergsamlingen som då förvarades i Borgå. Sommaren 1896 gick han systematiskt igenom handskrifterna till både tryckta och icke tryckta lyriska dikter, men inte översättningar. Det är Söderhjelm, som med tillstånd av rättsinnehavarna, ser till att dikten "Bön" blir publicerad i artikeln där han redogör för handskrifterna. Av genomgången framgår att dikten finns som renskrift medan "Maj sång" saknar manuskript.²⁸ Tänk om Werner Söderhjelm hade vetat vilka manuskript som dolde sig under tapeterna i Ursins hus, på promenadavstånd från hans föräldrahem!²⁹

serie föreläsningar *Den Finsk-Svenska Litteraturens Utveckling* (1866–1867) utmynnar i en högstämnd analys av Runebergs fosterländskhet (*Suomen kirjailijat=Finlands författare 1809–1916*, s. 420).

28. Werner Söderhjelm, "Anteckningar om och ur handskrifterna till Runebergs lyriska dikter", *Förhandlingar och uppsatser* 13, Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland 1900, s. [30]–96.
29. Varmt tack till Lars-Einar Floman och Rainer Knapas som generöst har delat med sig av sina kunskaper om Viborg, och till Gleb Petrov för bildmaterialet och för upplysningar om manuskriptfragmenten, Ursins hus och Elfström. Finska litteratursällskapet i Viborg har publicerat en artikel av Gleb Petrov om Ursins hus och Runebergs manuskript i finsk översättning av Netta Böök, "Viipurilainen Ursinin talo ja Runebergin säkeet", Wiipuri.fi, <https://wiipuri.fi/tarinat/viipurilainen-ursinin-talo-ja-runebergin-sakeet/> (hämtad 30/6 2025).